

TEZLER VE DANIŞMANLIK

Prof. Dr. Müberre K. IŞIKSOLUĞU*

GİRİŞ

Üniversitenin en önemli işlevlerinden biri araştırma ve yayın yapmaktır. Araştırma ve yayınlar, her yönden gelişmenin ve kalkınmanın temel öncüleri sayılırlar. Bu nedenle araştırma ve yayınlar akademik unvan almada en önemli ölçütlerdir.

Son yıllarda araştırma bilincini yerleştirmek ve araştırma niteliklerini geliştirmek üzere önemli adımlar atılmakta, araştırma yöntemleri konusunda yayınlar artmakta, araştırma ile ilgili dersler eğitim programlarına da girmektedir. Kimi lisans ve lisansüstü eğitim programlarında araştırma ile ilgili derslere yer verilmektedir. Bu gelişmelerin tezlere yansımaları ve araştırma niteliklerinde iyileşme beklenir. Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında, araştırmaların bilimsel araştırma yöntemlerine daha uygun hale geldiği, teknolojik gelişmelere ve kolaylıklara paralel olarak raporların düzen ve görünüş açısından da iyileştiği gözlenmektedir. Ancak genelde araştırmaların ve tezlerin özelliklerinde iyileşme olup olmadığı tartışılabilir.

Tezlerin ve araştırmaların niteliklerinin gelişmesinde özellikle danışman öğretim üyelerinin rolü büyüktür. Danışmanlık görevinin etkin biçimde yerine getirilip getirilmediği, tezlerin ve araştırmaların jüri üyelerince araştırmada bulunması gereken özellikler açısından değerlendirilip değerlendirilmediği tartışılması gereken konulardır. İlgili yönetmeliklerde çalışmaların nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda yeterli ölçütler bulunduğu da söylenemez. Bu yazıda özellikle tezlerin hazırlanmasında danışmanların rolü ve tezlerin değerlendirilmesinde karşılaşılan sorunlar incelenen bazı jüri raporlarına, gözlemlere ve duyumlara dayanarak irdelenmiş ve tartışmaya açılmıştır.

DANIŞMANLIK VE TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Üniversitede araştırmaya ilk ciddi adım da yüksek lisans ve doktora tezleriyle atılır. Araştırma yapabilmek için kişinin yalnız kendi alanında değil, araştırma yöntemleri konusunda bilgi ve beceriye, ayrıca bilimsel tutum ve davranışa sahip olması gerekir.

* Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Tezin araştırmada bulunması gereken temel özelliklere sahip olmasında danışmana önemli görev ve sorumluluklar düşer. Danışmanlık, araştırmaları yönlendiren, öğretim elemanlarının yetişmesinde, araştırmaların nitelik yönünden gelişmesinde etkisi olan bir kurumdur.

Türkiye'deki üniversiteleri kapsayan "Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği"nin 6. ve 16. maddelerinde, yüksek lisans öğrenimi ve doktora yapacak öğrenciye danışman tayini öngörülmektedir. Yönetmeliğin 16. maddesinde, danışmanın hangi öğretim elemanlarından ve nasıl seçileceği, bir öğretim üyesine en çok 5 yüksek lisans ve 3 doktora öğrencisinin danışmanlığı verilebileceği belirtilmiştir Öğretim üyesinin 8 öğrenciye etkili danışmanlık yapması zor görünmektedir.

Yönetmelikte tezler konusunda yeterli açıklama bulunmamaktadır. Yüksek Lisans için 8. maddede "... en az sınamaya ve inceleme niteliği taşıyan bir tezi hazırlamak zorundadır..." denilmektedir. Doktora için de 20. madde şöyledir: "Doktora Tezinin: a) Bilime yenilik getirme, b) Yeni bir bilimsel yöntem getirme, c) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliklerinden birini yerine getirmesi gerekir." Bu maddelerin öğrenciyi, danışmanı ya da jüri üyelerini yönlendirici, değerlendirmede objektif ölçütler kullanılmasını sağlayıcı nitelikte olmadığı düşünölmektedir.

Yönetmelik, danışmanın görev ve sorumluluklarına, tezin jüri üyelerinin hangi ölçütlere göre tez çalışmasını değerlendireceği konusunda yeterli açıklama getirmemiştir. Danışmanın görevine ilişkin olarak Yönetmelikte, yüksek lisans ve doktora öğrencisinin alacağı dersleri belirleyeceği ve ilgili Enstitü'ye bildireceği (madde 6, 16); tezin danışman yönetiminde hazırlanacağı (madde 8 ve 20); danışmanın yüksek lisans sınav jürisinde bulunacağı (madde 9); doktora öğrencisinin yeterlik sınavı ve tez jürilerinin üyesi olduğu (madde 18, 21) belirtilmektedir.

Tezlerin değerlendirilmesinde yönetmelikte yeterli ölçüt bulunmamakla birlikte, öğretim üyesinin bir ölçüt geliştirerek değerlendirme yaptığı kuşkusuzdur ya da böyle yapması beklenir. Ancak bunun istisnaları da olabilir. Bu nedenle Yönetmeliğe, değerlendirmede kullanılacak genel ölçütlerin konması, ayrıca daha ayrıntılı tez-araştırma değerlendirme yönergesi hazırlanması öğretim üyesini ve öğrenciyi yönlendirerek kalitenin yükselmesinde ve değerlendirmede ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesinde etkili olabilir.

Danışmanın görevi gerektiği gibi yerine getirmesi, danışmanın araştırma konusunda birikimli ve deneyimli olmasına bağlıdır. Ancak, danışmanın

araştırma konusunda bilgi, beceri ve davranışlara sahip olması da yetmez. Önemli olan, danışmanın öğrenciye yeterli zaman ayırması, araştırmanın her aşamasında yol gösterici ve eğitici olmasıdır. Bu da tek başına yeterli değildir. Öğrencinin de çaba göstermesi, verileni almaya hazır ve istekli olması, bilgi ve yeteneklerini son sınırına kadar kullanmaya çalışması gerekir. Özetle, danışmanla öğrencinin işbirliği içinde olması ve ikisinin de kendilerine düşeni yapması önem taşır.

Tezlerin, genel anlamda araştırmaların istenilen özelliklere sahip olabilmesinde, araştırmacının gerekli bilgi, tutum ve davranışları kazanması önem taşır. Bu nedenle lisans ve lisansüstü eğitim gören her öğrencinin araştırma ve istatistik gibi derslerin yararlı olacağı kuşkusuzdur. Danışman ya da öğretim üyeleri bu dersleri almamışsa ya da araştırma konusunda yeterli bilgi, beceri ve deneyime sahip değilse tezin hazırlanması ve değerlendirilmesinde sorun çıkabilir. Öğretim elemanlarının ve araştırma yapan kişilerin yararlanabileceği yayınlar bulunmaktadır. Örneğin, Karasar (1991; 1986), Kaptan (1991) ve Sümbüloğlu (1988; 1990) ve diğer yazarların kitaplarından yararlanabilirler.

BAZI OLUMSUZ ÖRNEKLER

Öğretim üyelerinin araştırma konusunda bilgi ve beceriye sahip oldukları varsayılsa da, kimi örneklerden bu savın herkes için geçerli olmadığı izlenimi doğmaktadır. Olumsuz örnekleri vermek amaçlandığı için kurum ya da isimler saklı tutulmuştur. Bir kurum adına araştırma önerisi olarak hazırlanan bir raporda (100 sayfadan fazla) araştırmanın amacı, evreni, örnekleme, hangi verilerin nasıl toplanıp nasıl değerlendirileceği, özetle araştırmanın yöntemine, özüne ait açıklama bulunmamaktadır. Yöntem yalnız birkaç sayfalık belirsiz açıklama ile geçiştirilmiştir. Rapora adını koyan öğretim elemanlarının danışmanlığında hazırlanan tezleri, jüri üyesi olduklarında inceleme raporlarını kestirmek zor değildir.

Jüri üyelerinin tezleri, araştırmada bulunması gereken temel özellikleri yönünden incelemesi ve ona göre karar vermesi beklenir. Oysa bazı jüri üyeleri tarafından hazırlanan raporlarda, bu özelliklere hiç yer verilmediği görülmektedir. Örneğin, söz birliği edilmişçesine kimi raporlarda tezin konusu; sayfa, tablo, şekil ve yararlanılan kaynak sayıları ve kabulü gibi bilgiler yer almaktadır. Böyle bir rapor araştırma okunmadan, incelenmeden de yazılabilir. Araştırmayı değerlendirmeye bir rapor işinin ciddiye alınmadığını, incelemeye zaman ayrılmadığını ve/veya da hangi yönlerden incelenmesi gerektiği konusunda yetersizlik olduğunu gösterir.

Bazı danışmanların araştırma raporunu okumak için zaman ayıramadıkları anlaşılmaktadır. Rapor kaç kez okunsa gözden kaçan yazım hataları, eksiklikler ve yanlışlıklar yine de olabilir. Ancak öylesine cümle düşüklükleri, eksiklik ve yanlışlıklar olmaktadır ki, bunların biraz zaman ve emek verildiğinde farkedilmemesi mümkün değildir. Kabul edilen bu tezleri gören gençlerin bazılarında "nasıl olsa kabul ediliyor" anlayışı yerleşebilir. Başarılı sayılan bu tez örnekleri araştırmaların kalitesini düşürücü rol oynayabilir.

Danışmanların araştırmının her aşamasında yardımcı ve yol gösterici olması beklenirse de, kimi örnekler öyle olmadığını işaretlemektedir. Danışman da dahil olmak üzere tüm jüri üyeleri tarafından bir doktora tezinde değişiklik ve düzeltme yapılması istenir, bunun için süre verilir. Verilen süreden sonra tez yine oybirliği ile reddedilir. Olay da mahkemeye yansır. Oysa danışmanın eksiklik ve yanlışlıkların önceden görerek düzelttirilmesi, bunu yaptıramıyorsa böyle bir tezi onaylamaması, onayladıktan sonra da imzasına sahip çıkması beklenirdi. Bu olayda danışmanın ve/veya öğrencinin kendine düşeni yapmadığı ve aralarında uyumsuzluk olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma ve yayında uyulması gereken yazılı yazısız ahlak kuralları geçerlidir. Bunlardan en önemlilerinden biri de dürüstlük ve yansızlıktır. Bu konu başka bir yazıda irdelenmiştir (Işıksoluğu, 1993: 3-7). Bir doktora tezinde, benzer konuda çalışan jüri üyelerinden birinin bulgularından farklı sonuçlar alındığı için, araştırma raporundan istatistiksel analizlerin çıkarılması istenmiş ve araştırmının sonuçları farklı gösterilmeye çalışılmış, danışman ve öteki jüri üyesi de bu duruma seyirci kalabilmiştir.

Aynı üniversitede enstitülerin tez yazım yönergelerinde önemli farklılıklar olabilmektedir. Enstitülerin ölçütlerinde bazı farklılıklar olması doğal sayılsa da temel ilkelerde birlik sağlanması beklenir. Tez yazım yönergeleri ya da temel ilkeleri danışmanlara ve jüri üyelerine yollanmadığı için tez hazırlayan kişileri zor durumda kalabilmekte, bu kişilerden kaynaklanmayan yönlerden eleştiri yapılabilmektedir. Kaynak gösterme bile sorun olabilmektedir. Örneğin, bir doktora tezinde kaynaklar ilgili enstitünün hazırladığı yönergeye göre verildiği halde, ilgili yönerge jüri üyelerine yollanmadığı için, jüri başkanı kendi kaynak gösterme şekline göre değiştirilmesi için dayatabilmektedir.

İnanılması zor başka örnekler de verilmektedir. Bir danışmanın araştırma görevlisine denek sayısının az bulunması karşısında bir çözüm (I) olarak örneklem sayısını ikiyle çarpmasını öğütlediği, daha önce yapılmış ve beğeni kazanmış bir araştırmının küçük değişikliklerle tekrarlandığı öne sürülmektedir. Hayali araştırmalardan bile söz edilmektedir. Son örneklerde

gerçek payı bilinmemekle birlikte, birkaç olumsuz örnek ya da bu söylentiler, öğretim elemanlarının mesleki saygınlıklarına gölge düşürmekte, gençleri olumsuz yönde etkilemektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Belirtilen örneklerden bile, tezlerin ve araştırmaların değerlendirilmesinde genel ölçüt geliştirilmesinin gereği ve önemi ortaya çıkmaktadır. Tezlerin değerlendirilmesine ilişkin temel ölçütlerin ilgili yönetmeliklere konmasında yarar görülmektedir. Bu gerçekleşse de, yönetmelikte yer aldığından daha ayrıntılı olarak araştırmada bulunması gereken özellikleri kapsayan temel ilkelere belirleyen bir yönerge hazırlanarak öğretim elemanlarına, özellikle danışmanlara ve jüri üyelerine, lisanüstü öğretim yapan öğrencilere de verilmesi gerekir. Özellikle yönergede ölçütler tek tek belirlenmeli, tanımlanmalı ve açıklanmalıdır. Bu konularda çalışan, eser vermiş olan öğretim elemanlarından da yararlanılabilir. Bu uygulama araştırmaların kalitesinde iyileşmeye katkıda bulunabilir. Ayrıca, kayırcılığa ya da haksızlığa yol açabilecek kişisel değerlendirmeler olabildiğince azaltılabilir.

Ayrıca, Yönetmelikte öngörülen öğretim üyesine verilebilecek danışmanlık sayısı fazladır. Öğretim elemanının 8 öğrenciye etkili ya da etkili şekilde danışmanlık yapması zor görünmektedir.

Uzun dönemde de olsa araştırma özelliklerinde iyileşme sağlanabilmesi için ilköğretimden yükseköğretime her öğrenim düzeyinde araştırmacı düşüncesinin yerleştirilmesi için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Lisanüstü öğretimde geç kalındığı da bir gerçektir. Yalnız lisanüstü öğrenimde ve yalnız birkaç dersle araştırmacı düşüncenin yerleştirilmesi, bilimsel tutum ve davranış kazandırılması zordur. Geç de olsa belli bir yerden başlamak gerekmektedir.

Lisanüstü öğretime başlayan her öğrencinin araştırma yöntemleri ve istatistik gibi dersleri alması, gerek kendisi, gerekse yetiştireceği elemanlar açısından önem kazanmaktadır. Bu dersleri alsın almasın araştırma yapan kişinin araştırma yöntemleri ve istatistik kitaplarını "başucu" kitabı olarak kullanması yararlı olur. Böylece, yapılacak araştırmaların niteliklerinde iyileşme olacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

- İşıksoluğu, Müberra, (1993), "Bilimsel Araştırmalarda Dürüstlük Boyutu". **Eğitim ve Bilim Dergisi**, 17 (90): 3-7.
- Kaptan, Saim, (1991), **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**, Tekışık Web Ofset Tesisleri, Ankara.
- Karasar, Niyazi, (1986), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 3. Baskı, Ankara.
- Karasar, Niyazi, (1991), **Araştırmalarda Rapor Hazırlama**, 5. Basım, Ankara.
- Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği**, 6.10.1982 gün ve 17830 sayılı Resmi Gazete, 1983-1991 yıllarında yapılan değişiklikler ve ekleme ile aynı tarihlerde Resmi Gazete'de yapılan değişiklik ve ekleme.
- Sümbüloğlu, Kadir, (1990), **Sağlık Alanına Özel İstatistiksel Yöntemler**. 3. Baskı. Hatipoğlu Yayınları, Ankara.
- Sümbüloğlu, Vildan ve Sümbüloğlu Kadir, (1988), **Sağlık Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri**, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara.